

УДК 37.013:37.091.33-027.22:37.091.212

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2021.35.11314>

ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Марія Лавренова¹, Наталія Лалак², Тетяна Молнар³, Любов Фенчак⁴

*Мукачівський державний університет,
вул. Ужгородська, 26, Мукачево, Україна, UA-89600*

¹*marijalavrenova@ukr.net;*

²*lalak5@ukr.net;*

³*tetjana_molnar@ukr.net;*

⁴*lubovfen7@gmail.com*

Порушено проблему формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів початкової освіти в умовах сучасного освітнього простору. Уточнено термінологічне поле дослідження. З'ясовано, що індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, який формується з урахуванням його здібностей, задатків, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду. Цей шлях ґрунтується на виборі ефективних форм, методів, прийомів, засобів навчання дитини та темпу здобуття освіти, розроблених для неї освітніх програм та запропонованих навчальних дисциплін. Визначено етапи реалізації індивідуальної освітньої траєкторії; зацентровано увагу на важливості педагогічного супроводу руху здобувачів освіти за індивідуальною траєкторією.

Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану. Ці нормативні документи розробляються командою психолого-педагогічного супроводу дитини, погоджуються з батьками, схвалюються на засіданні педагогічної ради.

Окреслено шляхи формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів початкової освіти, як-от: різнобічне знання особистості учня, його психофізіологічних особливостей та можливостей; організація диференційованого навчання, що передбачає структурування змісту навчального матеріалу, добір прийомів і засобів навчання відповідно до типологічних особливостей молодших школярів; акцентування на розвиток конкретних особистісних здібностей та індивідуального потенціалу школяра як орієнтир для ведення ним освітньої діяльності з кожного навчального предмета; консультативна допомога вчителя у вибудовуванні учнем власної освітньої програми та визначенні індивідуального темпу її опанування.

Ключові слова: освітнє середовище, індивідуальна освітня траєкторія, індивідуальна програма розвитку, індивідуальний навчальний план, здобувач початкової освіти, вчитель початкових класів.

У контексті сьогодення та динамічного розвитку суспільства стрижневою є проблема формування не так соціально типової, як яскраво

індивідуальної особистості, що дає змогу їй жити в соціумі, який швидко змінюється. Стає очевидною неможливість створення універсального образу випускника закладу загальної середньої освіти, якому пропонують опанувати визначений освітній контент. Здобувач початкової освіти стає ініціатором свого освітнього просування, автором власної освітньої траєкторії, яка вибудовується всередині широкої освітньої реальності. Тільки персоналізація освіти допомагає школярам бути “агентами” освітнього процесу. Оскільки він базується безпосередньо на освітніх цілях та інтересах дітей, закладаючи міцний фундамент для усвідомленого навчання протягом життя.

Початок ХХІ ст. відзначився появою нових підходів до організації освітнього середовища, спрямованого на розвиток індивідуальних здібностей школярів. Поділяємо думку української дослідниці О. Савченко, яка зазначала: “світ, у якому доведеться жити сучасним дітям, змінюється вчетверо швидше, ніж наші школи. У класи приходять нові покоління, які живуть в інформаційному суспільстві, в цифровому середовищі, тому варто переосмислити самоцінність знань. Для формування у молодших школярів уміння вчитися потрібно забезпечити комплекс умов, якими є: стимулююче навчальне середовище, висококваліфікований учитель, обов’язково сприятливе родинне виховання і, безумовно, цілеспрямоване керівництво формуванням цих складників уміння вчитися” [8].

Вітчизняні та зарубіжні науковці, педагоги-практики акцентують увагу на важливості підбору індивідуально-особистісного підходу до кожної дитини та розробці її індивідуальної освітньої траєкторії розвитку дитини. Цінними для нашого дослідження є погляди Г. В. Терещука на індивідуалізацію навчання з урахуванням особистих можливостей та інтересів школярів. У своїх наукових доробках він характеризує індивідуальний підхід у навчанні, в рамках якого учень стає повноцінним суб’єктом освітнього процесу, отримує право активно обирати й самостійно конструювати своє шкільне життя. Вчитель, отже, від ретрансляції знань переходить до проєктування траєкторії інтелектуального та особистісного розвитку кожної дитини, в тім числі завдяки гнучкому змісту навчання [9]. Завдання індивідуальних траєкторій – максимально врахувати особливості кожного школяра, тобто зрозуміти, що неможливий однаковий підхід до дітей з різними характерами, з різними інтересами та з різними психофізіологічними особливостями. По суті, це втілення у практику домінуючого принципу Концепції “Нова українська школа” – дитиноцентризму [3].

Проблема індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти є предметом дослідження багатьох науковців (К. Александрова, А. Воронцов, Т. Ковальова, Н. Рибалкіна, О. Тубельский, А. Хуторський та ін.). Теоретичні та практичні аспекти формування індивідуальних освітніх траєкторій

здобувачів освіти в контексті різних підходів розглядали Т. Ковальова, Н. Рибалкіна (проблемно-рефлексивний підхід), А. Воронцов, Г. Прозументова, А. Тубельський, А. Хуторський (діяльнісний підхід). Учені розглядають індивідуальну освітню траєкторію як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожної дитини в освіті. Під особистісним потенціалом дитини ми розуміємо сукупність її здібностей (діяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних тощо). Процес виявлення, реалізації та розвитку цих здібностей школярів відбувається під час їхнього освітнього руху індивідуальними траєкторіями.

Мета статті – окреслити шляхи формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів початкової освіти в умовах сучасного освітнього простору.

У контексті сьогодення професійний словник українських педагогів поповнився такими термінами, як: “індивідуальна освітня траєкторія”, “індивідуальна програма розвитку”, “індивідуальний навчальний план”, “індивідуальний освітній маршрут” тощо. Привертає увагу термін “хьютагогіка” (від грец. *εαυτός* – сам; *ἄγω* – вести) – це новий “нет-орієнтований” підхід до організації навчання в умовах інформаційної епохи, який слугує освітнім потребам учнів ХХІ ст. та сприяє розвитку їх індивідуальних здібностей [4]. Предмет хьютагогіки (*heutagogy*) – самовизначена навчальна діяльність, заснована на вдосконаленні власних навичок учіння. Людина, що вчиться, повинна бути в центрі власного навчання, навчатися не тільки власне предмету, а й організації свого навчання (*double loop learning*), самостійно складати власну траєкторію навчання, зокрема вміти вибирати завдання для оцінювання [4]. Хьютагогіка починається з того, що учень відповідає за власне навчання, а вчитель – за функцію фасилітатора, делегуючи учневі право управляти освітнім процесом.

Зазначимо, що в сучасній педагогічній теорії існують різні погляди на поняття “індивідуальна освітня траєкторія”. Так, А. Алексюк, В. Беспалько, В. Лозова, О. Пехота трактують його як педагогічну технологію; О. Коваленко, В. Краєвський – як один із критеріїв формування змісту навчання.

Визнання права здобувачів освіти на індивідуальну освітню траєкторію є одним із прогресивних нововведень Закону України “Про освіту” (2017). В цьому нормативному документі зазначено: “індивідуальна освітня траєкторія школяра формується шляхом визначення власних освітніх цілей а також вибору суб’єктів освітньої діяльності та запропонованих ними: форм здобуття освіти; навчальних планів та програм; навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тім числі вибіркового, і рівнів їх складності; форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання; темпів засвоєння освітньої програми або послідовності вивчення

окремих навчальних предметів” [2]. Як показує практика, індивідуальна освітня траєкторія дитини реалізується з урахуванням необхідних для цього ресурсів, наявних у ЗЗСО. Важливою та невід’ємною складовою, на нашу думку, є професійна компетентність в усіх суб’єктів освітньої діяльності, зокрема тих, що забезпечують здобуття освіти за мережевою формою. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, який розробляють педагогічні працівники у взаємодії з учнем та його батьками. Індивідуальний навчальний план схвалює педагогічна рада закладу освіти, затверджує його керівник та підписують батьки.

Якщо класична освіта нав’язує узагальнений стандарт з однією кінцевою метою, до прикладу, скласти ЗНО, то розробка індивідуального плану передбачає персональну ціль, керуючись якою визначаються проміжні завдання, навантаження, темп. Саме індивідуальний навчальний план може визначати відмінні від визначених освітньою програмою закладу освіти послідовність, форму і темп засвоєння учнем освітніх компонентів. У разі здобуття освіти за екстернатною формою та формою педагогічного патронажу індивідуальний навчальний план складається в обов’язковому порядку, а у разі здобуття освіти за сімейною (домашньою) формою – за бажанням учня та його батьків.

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії відбувається поетапно. Зокрема:

1. Створення інтелектуального освітнього простору в закладі освіти, який задовольняє запити учнів у виборі соціокультурних практик.
2. Активізація пізнавальної та перетворювальної активності учня (мотивація до індивідуальної освітньої діяльності).
3. Діагностика рівня розвитку здібностей учня, його індивідуальних інтересів та нахилів (діагностичний етап). За результатами роботи складається Карта індивідуального психологічного розвитку дитини.
4. Розробка індивідуального освітнього маршруту і технологій його реалізації.
5. Оцінка ефективності реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня (ступінь сформованості особистісних, предметних і міжпредметних компетентностей; успішність професійного самовизначення) [5, с. 140].

Як показує практика, сьогодні не є актуальною “орієнтація на середнього учня”, що була притаманна радянській системі освіти. Тому поділяємо думку М. Хорна, експерта зі змішаного навчання, який зазначав: “брак індивідуалізації навчання призводить до ефекту “швейцарського сиру” – маємо цілий клас учнів із прогалинами в знаннях” [1]. Сучасні технології та хмарні сервіси дають можливість учням опановувати матеріал у власному

темпі. Отже, роль учителя змінюється: вивільняється час на уроці, щоб розробити для кожного учня індивідуальну освітню траєкторію.

Кожній дитині притаманні самобутні й неповторні риси та якості: індивідуальні властивості нервової системи, темперамент, інтереси, здібності, особливості мислення, уяви, пам'яті, емоцій, життєвий досвід, активність, темп роботи, швидкість засвоєння навичок тощо. З огляду на психофізіологічні особливості молодших школярів, існує вірогідність зовнішнього тиску у вигляді навчального навантаження, адже навчання відбувається за єдиною для всіх навчальною програмою. Занадто велике для певної дитини навчальне навантаження може дати ззовні ефективні результати. Так, до прикладу, високий темп читання, швидкість письма тощо можуть одночасно призвести до психосоматичних розладів, загальмувати особистісний та фізичний розвиток здобувача початкової освіти. Зважаючи на унікальність періоду молодшого шкільного віку як періоду розвитку дитячої особистості, варто наголосити, що особливості пізнавальної активності, проходячи певні етапи становлення, індивідуальні. За учнем визнається право на несхожість, власний погляд, індивідуальні захоплення, інтереси, риси характеру, тому кожна дитина, як індивідуальність, потребує індивідуального ставлення в освітньому процесі.

Педагогіка індивідуального підходу має на увазі не пристосування завдань і основного змісту навчання до окремого школяра, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей учнів для того, щоб забезпечити визначений рівень їх розвитку. Як зазначав Л. Виготський, навчання повинно йти попереду розвитку, просуваючи його далі і викликаючи в ньому новоутворення. Якщо ж навчання буде враховувати лише особливості, специфіку психічних структур – тоді воно (навчання) буде лише гальмувати і навіть руйнувати розвиток. Звідси випливає, що важливою умовою ефективності освітнього процесу, зокрема індивідуальної траєкторії у навчанні, є різнобічне знання особистості учня, його особливостей та можливостей.

Ефективним способом реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача початкової освіти є диференціація навчання. Керуючись аналізом наявних поглядів на сутність диференційованого навчання, ми визначаємо його як спеціально організовану діяльність, спрямовану на оптимальний інтелектуальний розвиток кожного учня і яка передбачає структурування змісту навчального матеріалу, добір форм, прийомів і засобів навчання відповідно до типологічних особливостей молодших школярів. Для організації диференційованого навчання у класах найчастіше використовують групову форму. На групи дітей поділяють за індивідуальними особливостями, здібностей, інтересів. Першу групу становлять учні з високим рівнем навчальних можливостей і високими

показниками успішності. Друга група – це учні із середніми показниками успішності. Третю групу становлять учні з низькими пізнавальними здібностями, низьким рівнем пізнавального інтересу, низькими показниками успішності з предметів. Відтак освітній процес в умовах диференціації стає максимально наближеним до пізнавальних потреб учнів, їх індивідуальних особливостей. Для дітей із низьким рівнем підготовки мета диференціації завдань – допомогти усунути прогалини в засвоєнні навчального матеріалу; для учнів із достатнім рівнем підготовки – в розширенні знань та збагаченні пізнавального досвіду [7].

Інший спосіб припускає, що власний шлях освіти вибудовується для кожної дитини відповідно до досліджуваної нею освітньої сфери. Якщо ми виділимо конкретні особистісні здібності учнів як орієнтири для ведення ними освітньої діяльності з кожного навчального предмета, то шлях освоєння цих предметів визначатиметься не так логікою цих предметів, як сукупністю особистісних здібностей кожного учня. До прикладу, інтелектуальні здібності проявляються у легкості навчання, швидкості мислення, винятковій пам'яті, різноманітній обізнаності дитини. Інтелектуально обдарована дитина гарно міркує, спостережлива, швидко реагує на все нове, однак диференційоване ставлення цих учнів до шкільних предметів призводить до суттєвої відмінності у результатах навчання. Носії такої обдарованості вчать іноді блискуче, іноді непогано, іноді чудово з одних предметів і погано з інших – усе залежить від їхнього ставлення до предмета [6]. Отже, пріоритетне завдання початкової школи – не загальмувати прояв здібностей школярів, надати педагогічну підтримку в розвитку та реалізації індивідуального потенціалу.

Головна роль у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії належить педагогам. Важливо усвідомити, що індивідуальна освітня траєкторія бере початок на етапі дошкільної підготовки, саме тому потрібно забезпечити наступність між дошкільною та початковою освітою. Попередньо варто з'ясувати, які знання є у дитини, якими вміннями та навичками вона володіє, звернути увагу на психологічні (тип темпераменту, швидкість мислення, особливості пізнавальних та емоційно-вольових процесів) та фізичні особливості школярів. Вчитель Нової української школи – це агент змін сучасного освітнього простору. Він покликаний: виконувати індивідуальну педагогічну підтримку учнів; надавати консультативну допомогу у вибудовуванні учнем власної індивідуальної освітньої програми та визначенні індивідуального темпу її опанування; вести педагогічний супровід руху учня за індивідуальною освітньою траєкторією. під час педагогічного супроводу руху учнів за індивідуальними освітніми траєкторіями вчитель виконує нові ролі, зокрема, він є: тьютором (індивідуально працює з дитиною, виявляє її освітні запити, проєктує освітню діяльність, організовує

рефлексію, прогнозує наступні кроки в освіті); новатором (принносить в інтелектуальну освітню діяльність нові ідеї); фасилітатором (підтримує дитину в її навчальній діяльності через педагогічну взаємодію, допомагає, надихає).

Отже, одним із найважливіших аспектів реформування системи освіти в Україні, на нашу думку, є цілеспрямована та системна робота педагогів щодо створення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку здобувача освіти як персонального шляху реалізації його особистісного потенціалу.

Для забезпечення такого підходу варто кардинально переглянути навчальні плани, навчальні програми, систему оцінювання, і, найголовніше – форми організації освітнього процесу. Учень зможе просуватись індивідуальною траєкторією в тому випадку, якщо йому надаватимуть такі можливості: визначати індивідуальний зміст вивчення навчальних предметів; ставити власні цілі у вивченні конкретної теми або розділу; вибирати оптимальні форми та темпи навчання; застосовувати ті способи навчання, що найбільш відповідають його індивідуальним особливостям; рефлексивно усвідомлювати отримані результати, оцінювати і коректувати свою діяльність.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні організаційно-методичних та психолого-педагогічних умов ефективної організації індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів початкової освіти в умовах реалізації Концепції “Нова українська школа”.

1. *Horn M., Staker H.* The Rise of K–12 Blended Learning. Innosight Institute, 2011. 17 p. URL : <https://www.christenseninstitute.org/wp-content/uploads/2013/04/The-rise-of-K-12-blended-learning.pdf>

2. Закон України “Про освіту” / База даних “Законодавство України” // ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20210423#Text>

3. Концепція “Нова українська школа”. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

4. *Куриш Н. К.* Формування підприємницької компетентності вчителів природничих спеціальностей у системі післядипломної педагогічної освіти // *International Journal of Innovative Technologies in Social Science* 9 (21), December 2019. С. 24.

5. *Мікєрова Г. Ж., Жук А. С.* Алгоритм побудови індивідуальної освітньої траєкторії навчання // *Сучасні наукові технології*. 2016. № 11–1. С. 138–142.

6. Молнар Т. І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія : зб. наук .праць / [редкол.: Г. В. Товканець (гол. ред.) та ін.]. – Мукачево : Вид-во МДУ, 2016. Вип. 2(4). С. 28–31.

7. Прокоф'єва М. Ознаки індивідуально-типологічного підходу як засади диференційованого навчання // Гуманітарні науки. 2016. № 2. С. 38–41.

8. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання // 2 вид., Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.

9. Терещук Г. В. Індивідуалізація навчання в контексті ідей Концепції нової української школи // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогіка. 2017. № 2. С. 6–16.

*Стаття: надійшла до редколегії 20.08.2021
доопрацьована 08.09.2021
прийнята до друку 09.09.2021*

DEVELOPMENT TRAJECTORY OF A PRIMARY SCHOOL STUDENT: FROM THEORY TO PRACTICE

Mariia Lavrenova¹, Nataliia Lalak², Tetyana Molnar³, Lyubov Fenchak⁴

*Mukachevo State University,
Uzhhorodska Str., 26, Mukachevo, Ukraine, UA-89600*

¹marijalavrenova@ukr.net;

²lalak5@ukr.net;

³tetjana_molnar@ukr.net;

⁴lubovfen7@gmail.com

The article describes the problem of forming an individual educational trajectory of primary school students in the modern educational space. Based on the analysis of the scientific literature, the essence of the concepts «individual educational trajectory», «individual curriculum» is specified and the stages of realization of an individual educational trajectory are determined. Emphasis is placed on the importance of the pedagogical support of the student's movement along the individual educational trajectory.

It is found that the individual educational trajectory is a way to implement personal potential of the student. It takes into account student's abilities, interests, needs, motivation, opportunities and experience, and is based on the choice of types, forms and pace of education. The individual educational trajectory of the student is created on the basis of the individual development program and individual curriculum. Pedagogues elaborate it in interaction with students and their parents, and the pedagogical council of the educational institution gives an approval for its implementation.

The authors of the article define some requirements for developing effective individual educational trajectory for primary school students. They include knowledge of the student's personality, his/her psycho-physiological features and possibilities; organization of differentiated learning, which involves structuring the content of educational material, selection of techniques and teaching aids in accordance with the typological features of students; emphasis on the development of specific personal abilities and individual potential of the students as a guideline for their educational activities; advisory assistance to the teacher in building the student's own educational program and determining the individual pace of its mastery.

Keywords: educational environment, individual educational trajectory, individual development program, individual curriculum, primary school seeker, primary school teacher.